

*Marie
Curie*
SZERELMEI

IRÈNE FRAIN

*Marie
Curie*

SZERELMEI

Fordította:

Mihancsik Zsófia

TYPOTEX

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

This project has been funded with support from the European Commission. This publication reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Az Európai Bizottság támogatást nyújtott ennek a projektnek a költségeihez. Ez a kiadvány a szerző nézeteit tükrözi, és az Európai Bizottság nem tehető felelőssé az abban foglaltak bármilyen felhasználásáért.

Irène Frain: Marie Curie prend un amant

© Editions de Seuil, 2015

Hungarian translation © Mihancsik Zsófia, 2017

Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2017

Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 279 941 4

Kedves Olvasó!

Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!

Újabb kiadványainkról, akcióinkról a www.typotex.hu

és a [facebook.com/typotexkiado](https://www.facebook.com/typotexkiado) oldalakon értesülhet.

Kiadja a Typotex Elektronikus Kiadó Kft.

Felelős vezető: Votisky Zsuzsa

Főszerkesztő: Horváth Balázs

Felelős szerkesztő: Károlyi Dóra

Műszaki szerkesztő: Jankovics Milán

A borítót tervezte: Somogyi Péter

Készült a Multiszolg Bt. nyomdájában

Felelős vezető: Kajtor Bálint

M. F.-nek
Isabelle-nek

Az első szabály: soha ne hagyd, hogy térdre kényszerítsenek emberek vagy események.

(Marie Curie)

Sokszor az volt az érzésem, hogy Marie Curie-t sokkal mélyebb és súlyosabb szálak fűzik az élethez, mint engem.

(Albert Einstein)

1

Néhány hónapja az egyik antikváriumban egy különös, alig szólodalis könyvre bukkantam. Finom kékesszürke vászonborításán látszott, hogy gondosan újraköttették.

Kinyitottam. A borító belső oldalára egy címkét ragasztottak, amely nyomban megragadta a figyelmemet: az ördögöt ábrázolta.

Pontosabban a démon és egy parázna vénember keverékét. Patában végződő láb, horgas orr, hatalmas, megnyúlt fül, buja vigyor, düledt szemgolyó, amelyet a bűn guvasztott ki a gödréből. A buja teremtmény két egymásba fonódó kezdőbetűt lobogtatott: GM. Elegáns rajzolatuk nemigen illett a vénember obszcén ábrázolásához, és azt sugallta, hogy a címke az 1900-as évekből való.

Nyilvánvaló volt, hogy a címke – egy ex libris – egy könyvgyűjtő megrendelésére készült, aki az ilyesféle kiadványokat könyvtárának abban a részében helyezte el, amelyet akkoriban „második sornak” hívtak: ledér szövegek gyűjteménye, amelyet titkos rekeszekben vagy a magasabban lévő polcokon rejtettek el. És mielőtt olvasni kezdték őket, kulcsra zárták az ajtót. Az ilyen olvasmány már csak azért is nagy élvezetet jelentett, mert tiltott gyönyörnek számított. És némelyek számára szégyenletesnek.

Kinyitottam a kék könyvet. Trágár versek gyűjteménye, erotikus regény vagy pornográf elbeszélés? Nem, csak egy kis formátumú hetilap két száma egybekötve. A hetilap inkább hasonlított gúnyiratra, mint újságra. A rossz minőségű papír már erősen megsárgult. A cinóbervörös borító viszont semmit sem veszített rikító színéből, valószínűleg az volt vele a cél, hogy felkeltsék az újságosbódé mellett elhaladó járókelők figyelmét.

A lapszámok sorrendben követték egymást, 1911. november 23-ai és 30-ai dátummal. Az első füzetben keresztben nagybetűs cím: „EGY ANYÁÉRT”.

Visszamentem a könyv elejére, és sebtében átlapoztam. Meglepetésem nőttön-nőtt. A füzet szinte teljes tartalmát a Madame Curie személye ellen irányuló, hallatlanul goromba támadásoknak szentelték; arról a ragyogó kutatóról van szó, aki tizenkét évvel korábban, nem kevésbé zseniális férjével, Pierre Curie-vel együtt, két új kémiai elemet fedezett fel, a polóniumot és a rádiumot. A házaspár később a hatásukat is tanulmányozta, amit Marie „radioaktivitásnak” nevezett el. 1903-ban a fizikai Nobel-díj szentesítette a rendkívüli felfedezést.

Pierre-nek ragaszkodnia kellett hozzá, hogy Marie megosztóhasson vele a tekintélyes kitüntetésen; a svéd akadémia kezdetben csak férje hűségese asszisztensét látta benne. Így lett Marie az első nő, aki megkapta a Nobel-díjat.

Voltak, akik még ez után is vitatták tudományos zsenijét. De öt és fél évvel Pierre halála után, aki egy közönséges utcai baleset áldozata lett, ismét Marie-nak ítélték oda a Nobel-díjat, ezúttal a kémiai. Ma is, amikor ezeket a sorokat írom, ő az egyetlen nő a világon, aki e kettős dicsőségben részesült. Nagyon is kiérdemelte: mindenki, aki röntgenvizsgálaton esik át, neki köszönheti, ha megszabadul a félelmeitől vagy a szenvedéseitől, ha nem egyenesen az életét köszönheti neki. Hány legyőzött rák, hála a „Curie-terápia” sugarainak!

* * *

Megvettem a kis kék könyvet, és mihelyt tehettem, elolvastam. Közben ott volt a kezem ügyében a számítógépem, hogy az internet segítségével pontosabb képet alkothassak róla. Igencsak meglepett mindaz, amit az első kattintások feltártak előttem. A kiadvány,

amelyet már átfutottam, szélsőjobboldali lap volt, a *L'Œuvre*, és a két szám, amelyet a titokzatos GM beszerzett és egybe kötött, már-már egy új Dreyfus-ügyet robbantott ki. Az újságok darabokra tépték egymást, a vita oly élessé vált, hogy öt párbajt eredményezett, négyet karddal, egyet pisztollyal. Kettőt közülük filmre is vettek. A hatóságok diszkréten, de határozottan tudatták Marie Curie-vel, hogy melegen ajánlják neki, hagyja el Franciaországot, és a kutatásait a szülőhazájában, Lengyelországban folytassa. Arról is le akarták beszélni, hogy elmenjen Stockholmba a Nobel-díját átvenni.

Marie kitartott, nem törődött a figyelmeztetésekkel, és Svédországban aztán úgy ünnepelték, ahogy megérdemelte. Ám alighogy visszatért, összeomlott. Betegség, depresszió, öngyilkos gondolatok – mindenki azt hitte, vége. Bámulatos életereje azonban győzedelmeskedett, és jó tíz hónap után már újra az a Marie Curie volt – legalábbis látszólag –, amilyennek a hozzá közel állók ismerték: tette-kész, kreatív, elszánt, önzetlen, lelkes, szenvedélyes, munkamániás. Nem sikerült legyűrni őt. De nem sok hiányzott hozzá.

Mint a netről megtudtam, a kék kötésben oly nagy áhítattal megőrzött újság, amelyet a kezemben tartottam, egy szennylap volt, a főszerkesztője, Gustave Téry meg egy kapcabetyár. Filozófiát végzett az École Normale Supérieure-ön, de a közoktatásból heves nacionalista és antiszemita kirohanásai miatt elcsapták. Akkor nyergelt át az újságírásra, ahol hasonlóképpen jeleskedett. Az újságja rosszul ment; azzal, hogy megtámadta Marie-t, végre nagyot akart szakítani, de nem ő volt az ötletgazda; a rágalomhadjárat már három héttel korábban elkezdődött egy milliós példányszámú lapban. Marie éppen Brüsszelben volt egy kongresszuson, egyetlen női résztvevőként. Egy olyan tanácskozáson, amely bekerült a tudománytörténetbe, hiszen a tudósok ott szembesültek először a térről, az időről és az anyagról

szóló legújabb elképzelésekkel – a relativitás- és a kvantumelmélettel, az atomok instabilitásával, a Brown-mozgással, a radioaktivitással. Marie tehát a 20. század legnagyobb elméivel vitatkozott, köztük Max Planckkal és Albert Einsteinnel, akiket akkor még csak a tudósok szűk köre ismert. Éppen véget értek a megbeszéléseik, amikor megtudta, hogy egy újság azzal vádolja, titkos viszonyt tart fenn egy nő emberrel, a kongresszus egyik résztvevőjével, Paul Langevinnel. És nem érte be azzal, hogy elcsábítsa az otthonától, közölte a cikk szerzője, hanem egyenesen elrabolta.

Ekkor kezdődött Marie meghurcolása. Gyanakvás övezte, amelyet második Nobel-díja sem oszlatott el. Ebben a közegben jelent meg Téry szennylapja. Marie éppen a stockholmi utazásra készült, hogy átvegye a díját, amikor Téry nyilvánosságra hozta annak az idézésnek a másolatát, amelyet a párizsi büntetőbíróság kilencedik tanácsa bocsátott ki, s amelyről Paul Langevint kilenc nappal korábban értesítette a felesége ügyvédje. Házasságtörés volt a vád ellene, Marie ellen bűnrészesség. Az idézésben az állt, hogy Marie-t, csakúgy, mint a szeretőjét, a büntetőtörvénykönyv 339., 359. és 360. paragrafusába ütköző cselekménnyel gyanúsítják. A pert december 8-ára tűzték ki, ez két nappal korábban volt, mint a svéd fővárosban sorra kerülő ünnepélyes díjátadás.

* * *

A vád lényegében Marie és Paul levelezésére épült. A leveleket tizenkilenc hónappal korábban lopták el tőlük ismeretlenek, akiknek sikerült behatolniuk abba a kétszobás lakásba, amelyben – az idézés szerint – a szeretők rendszeresen találkoztak. A tolvajok betörték az ajtót, felfeszítették a szekretert, és megkaparintották a szerelmesle-

veleiket, amelyek nem sokkal később már Paul feleségének a kezében voltak.

A levelekből pusztán annyi derül ki, hogy Paul és Marie szerették egymást. Leírják bennük az érzéseiket, a félelmeiket, gyakran csodálatos prózában és mindvégig kifogástalan hangnemben. A helyzetük teljesen hétköznapi volt: nyíltan meg akarták élni a szerelmüket. Marie már öt éve özvegy volt, azaz szabad. Paul viszont még mindig Jeanne férje volt, de a váláson gondolkozott. A terv nem volt új. Paul tizenkét évvel korábban, már a házassága első hónapjaiban rájött, hogy sohasem lett volna szabad elvennie Jeanne-t. De a felesége, négy gyerekükre hivatkozva, makacsul elutasította a válásnak még a gondolatát is. Marie sürgette Pault, hogy tisztázza a helyzetet.

Öt évvel idősebb volt a szeretőjénél, és sokkal elszántabb – mint általában a nők ilyen helyzetekben. Bőségesen ellátta tanácsokkal Pault, hogy melyek a leghatékonyabb módszerek, ha el akarja kerülni azokat a csapdákat, amelyeket a felesége állított neki folyamatosan. Abban, amit ír, nincs semmiféle erotikus ömlengés. Itt-ott gyengéd szavak és vallomások, amelyekből kiviláglik, milyen intenzív érzelmek kötik Paulhoz – több volt ez, mint szerelem, szenvedély volt.

Paul válaszai jóval rövidebbek, de ugyanezen a hangon íródtak. Itt sincs semmi, ami ne volna roppant illendő. Akkor hát ez a GM, a kedvenc antikváriumomban fellelt kis kék könyv tulajdonosa, aki büszkén beragasztotta névjegyét a könyv belső oldalára, miért helyezte el ezeket a szövegeket ledér műveinek gyűjteményében?

Mert a szó legszorosabban vett szexuális értelmében gyönyörét lelte abban, hogy megtudta, Marie hamarosan büntetőbíróság elé áll házasságtörésben való bűnrészesség miatt. Minden bizonnyal rögeszméje volt, mint a mai táliboknak, a lecsupaszított, földbe tiport,

kivégzett nő. A kis kékborítású könyv révén a média által végrehajtott megkövezések egyik fontos epizódját tartottam a kezemben, amelyet nyilvánvalóan már régóta tervezgettek. Marie-t kitaszították. Elég csak elolvasni Téry szövegét, hogy megértsük, miért: Marie zseni volt, nőnek született, egy nős férfit szeretett, aki hozzá hasonlóan olyan elméletekkel állt elő, amelyek felforgatták koruk tudományának bizonyosságait.

A kivégzés kudarcba fulladt. Férfiak és nők kicsinyke csoportja végül megakadályozta, Marie-nak pedig sikerült feltámadnia hamvaiból. Ellenségeinek némelyike persze nem adta fel. Az ő vigaszuk hosszú éveken át az volt, hogy zárt ajtók mögött olyan kis könyveket olvastak, mint az, amelyet felfedeztem, hogy titokban és morbid gyönyörűséggel újraéljék 1911-nek azokat a heteit, amikor Marie közpédává vált. Julien Gracq később ezt nevezte „francia aljasságnak”.

* * *

„Marie Curie-nek szeretője! Ez vicc!”

„Hát egyáltalán nem úgy néz ki.”

„Elofvastam Marie Curie egyik sokat emlegetett életrajzát. Bizonyára igaz a dolog, de nehéz elhinni. Állandóan a munkán járt az esze, halálra dolgozta magát. Mindig feketében járt és rosszul öltözött, még a házassága idején is. Ez még Einsteinnek is feltűnt, azt mondta, olyan, mint egy jéghideg hering! Nagyon furcsa ez a viszony...”

„Hol a pokolban találta ezt a történetet?”

„Hány éves volt, amikor a dolog történt? ... Negyvennégy? A 14-es háború előtt egy ilyen korú nő már öregasszony volt! És a szeretője? ... Öt évvel fiatalabb? Hát ez így nem stimmel!”

„Igen, hallottam az ügyről. De tudja, hogy van ezekkel a pletykákkal, mi mindent kitalálnak, hogy besározzák az embereket... Ellenőrizte?”

„Én erről sohasem hallottam. Biztos benne?”

„Marie Curie? Tényleg? Nekem teljesen más képem volt róla.”

„Még hogy Marie Curie szeretőt tartott! Ez valami regény!”

Beszéltem ismerősöknek a kis kék könyvről és mindarról, amit olvastam. A többségük sohasem hallott Marie Curie életének erről az epizódjáról. Azok is kételkedtek benne, akik tudtak róla.

Hogyan győzzem meg őket? A szerelmespár megsemmisítette a levelezését. A barátaik később, Marie kifejezett kérésére, ugyanezt tették azokkal a leveleikkel, amelyekben szó esett erről a viharos időszakról. Volt, aki beszélt róla, de csak célozgatva, mint valami családi titokról. És az évek múltával az emlékeket elfojtotta Marie Curie-nek, a tudomány hősnőjének „félelmetes mítosza”, akit azzal avattak világi szentté, hogy a hamvait 1995-ben ünnepélyesen átszállították a Pantheonba. Egy lenyűgöző legenda, amely azonban szigorú távolságban tart bennünket Marie emberi lényétől. Ez ösztönzött arra az elhatározásra, hogy felderítsem ezt a törést az életében: az emberek soha nem mutatkoznak meg jobban, mint a megpróbáltatások idején. Az oly tartózkodó, oly rejtőzködő Marie-ből miért lesz hirtelen bukásra ítélt asszony? És miért szervezik meg hidegvérrel a kivégzését?

2

Marie Curie iratainak nagy része a Francia Nemzeti Könyvtárra szállt. Az ember Párizs szívében, az egykori királyi könyvtár csendjében tanulmányozhatja őket. A raktárosok a Mazarine-terem díszes boltívei alatt bányásszák elő a papírokat halotti kartoncsomagolásukból, majd ünnepélyesen átnyújtják őket a vörös bársony terítő fölött. S a hivatalos szemfedők alól nyomban feltör az eleven élet.

Itt van a „Feljegyzések leányai gyermekkoráról”, amelyben Marie nyomon követte két lánya, Irène és Ève növekedését és pszichológiai fejlődését egészen a 14-es háborúig. Vagy a „Kutatási füzet”, amelyet 1898-ban Pierre és ő körmöltek tele, egymás szövegébe beleírva. Oldalról oldalra követhetjük a házaspár hipotéziseit, méréseit, kísérleteit, vég nélkül sorjázó számításait a nyomorúságos hangárban, amelyet az állam utalt ki nekik, hogy lefolytathassák a kísérleteiket. A legenda szerint a füzet még mindig ionizáló sugárzást bocsát ki magából. Ez azonban akkor is egy kivételes dokumentum; kesztyűt kell húzni, mielőtt lapozgatni kezdi az ember, ahogy ahhoz a rövid és szívbe markoló naplóhoz is, amelyet Marie Pierre tragikus halála után vezetett.

A kéziratosokat, amelyeket a regényes „Curie-saga” nimbusza övez, nagyon gyakran kikérik. Már csak ezért is meglepődnek a raktárosok, amikor az ember Marie könyvelését szeretné tanulmányozni. Bevételek, kiadások, költségösszesítés, összeadások, kivonások – ezek a füzetek igen puritánok. Mégis muszáj elmerülni bennük: ez az egyetlen esély, hogy bármit is megtudjunk Marie szenvedélyéről Paul iránt.

* * *

Marie mindig is fillérre pontosan számon tartotta a bevételeit és kiadásait. Az 1890-es években, vagyis akkoriban, amikor matematikát hallgatott a Sorbonne-on, igen nagy anyagi bizonytalanságban élt, lerobbant cselédszobákban lakott. Voltak napok, amikor csak egy csésze kakaóra és néhány gyümölcsre futotta a pénzéből.

Könyvelési mániája ezekből a nehéz időkből származott, amikor még csak egy pénztelen fiatal lengyel emigráns volt. Az állandó mérlegkészítés azonban számára azt is jelentette, hogy megpróbál tisztán látni a saját életében, némi értelmet találni a zavaros és rohanó időben. Csak a számokban bízott. Ha a számításai helyesnek bizonyultak, az azt jelentette, hogy uralja az eseményeket. És megfordítva: a tévedés vagy a feledékenység jelzés volt arról, hogy eluralkodtak rajta az érzelmek. 1906 áprilisában, Pierre halála után hat hónapig nem nyúlt a könyvelési füzetéhez. Őszre sikerült összeszednie magát, s akkor úgy döntött, új módszert használ skrupulózus könyveléséhez, ugyanazt, amelyet azért talált ki, hogy a sok tonnányi uránszurokércből kinyerje a híres rádiumsókat, amelyek meghozták a dicsőséget neki és Pierre-nek: lépésről lépésre halad. Egy kis zsebnóteszba az utolsó fillérnyi kiadását is feljegyezte minden nap, és gondosan mellélírta, mire költött. A hónap végén elővett egy másik füzetet, ezúttal egy smaragdzöld kötésű keményfedeleselet – nyilván sohasem vitte magával sehová, a borítója olyan, mint a új lenne –, és nekilátott könyvelési mániája második szakaszának: a zsebnótesz kiadásait kategóriák szerint csoportosította, és mérleget készített.

De még ez is csak a piszkozatfüzete volt. Csak akkor nyugodott meg, amikor a számait átvezette az igen hivatalos kiadási főkönyvbe, egy nagy fekete füzetbe, amelyet szertartásosan mindig a Bon Marché áruházban vásárolt meg. Itt már kevésbé részletezte a kimutatásait, mert a nyilvántartás csak az előre meghatározott rubrikákat tartalmazta, ennek megfelelően kellett csoportosítania a kiadásait.

„Madame kiadásai”, „Alkalmazottak bére”, „Betegség”, „Konyhai kiadások”, „Vasalás, ruhajavítás”, „Közlekedés és extrák”.

A zsebnóteszei elvesztek. Viszont megmaradt két „piszkozatfüzete”, és megmaradtak a fekete főkönyvek is. Minél többet olvas el belőlük az ember, annál lenyűgözöbbek. Megmutatják a mindennapok Marie Curie-jét, az özvegyet, aki sorbonne-i tanári állásának és a Nobel-díjért járó összegnek köszönhetően – ez utóbbit bölcsen befektette – jómódban él. Van miből fizetnie a szobalányokat, a takarítónőt, a vasalónőket, a parkettacsiszolót, a zongorahangolót. A lányainak nevelőnőt fizet, magántanárokat angolból, tornából, szolfézsából, énekből. A kislányoknak meg tudja adni a délutáni korszolyázás lehetőségét a divatos Palais des Glaces-ban, a tengerparti vagy vidéki nyaralást. Végül pedig Párizsban nem biciklivel vagy ifjúsága zsúfolt omnibuszaival közlekedik, hanem gyakran rendel fiákert és taxit.

Mégis folyton ott kísért a hét szűk esztendő emléke. Mielőtt elhatározná, hogy kidobja az ócska cipőit – a „lábbeliket”, ahogy még akkoriban is mondták –, legalább egyszer, de olykor kétszer is elviszi a suszteréhez, hogy megcsináltassa a talpukat. Ha a napsütés kifakította a szoknyáit és a blúzait, befesteti őket. A ruháit csak akkor adja oda a rongyszedőnek, amikor már kirojtosodtak. A rőfösnél éppúgy, mint a szénkereskedőnél gondosan ügyel a többletkiadásaira, feljegyzi a legkisebb csipke-, szalag-, fodorvásárlást. Felír mindent, a 10 frankot is, amibe a kéményseprés került, a fillért, amelyet egy koldusnak vetett oda, a virágcsokrot, amelyet magának vásárolt egy zöldségkereskedő standjánál.

Ilyen körülmények között egy parfümszóró, egy darab selyem vagy egy új ruha beszerzése rendellenes kiadásnak minősül, következőképpen valamit jelez. Valami történik. Mit jelent az, ha Marie egy héten belül szoknyát, sálát, harisnyát, kalapot, cipőt vásárol? Ami

a saját spórolási szabályainak nyilvánvaló megsértése. Őrütségeket művel, ahogy mondani szokták. És az örütség az ő esetében mindig azt jelenti, hogy utat enged az érzéseknek, a szenvedélynek.

* * *

Azzal telt az élete, hogy megpróbálta elrejtteni az érzelmeit. Még abban a szívbe markoló naplóban is, amelyet Pierre halálakor vezetett. A szöveg hiányos: itt-ott, mániákus gonddal, egy-egy sort vagy egy-egy nevet ollóval vágott ki, mintha attól félt volna, nem elég, ha csak kitörli, mert hátha a technikai fejlődés egyszer majd lehetővé teszi az eredeti szöveg helyreállítását. Másutt egész oldalakat tépett ki. Az olvasó, amikor a hiányokkal szembesül, azoknak az egyiptológusoknak a bőrében érzi magát, akik éppen a gízai nagy piramis titkát próbálják megfejteni. Egy válaszfalat vizsgálgatnak, mert azt gyanítják, hogy titkos kamra rejlik mögötte. Hogyan lehetne elmozdítani a köveket, ha még rés sincs köztük? És a fal nagyon vastag.

Mit rejtegetett Marie? És miért? Soha senki nem tudta, még a lányai sem. Ők voltak az elsők, akik szóvá tették és felpanaszolták, hogy az anyjuk gyakran megközelíthetetlen volt. Megegett, hogy napokig egy szót sem szólt. Nagyon ritkán nyílt meg. És akkor is teljesen váratlanul.

Ám a könyvelési füzetek, amelyek Marie életének rutinszerű, mechanikus részét alkották, mentesek voltak a makacs titkolózástól. A siető, kapkodó, fáradt Marie időnként hibát követ el, elszólja magát. Biztosra vehető, hogy ezeknek a kiadási jegyzékeknek valamelyik oldalán lesznek árulkodó sorok, számok.

* * *

A titkok kulcsát nem az írásmódban keresem: Marie a formában ritkán hibázik. Még ezekben az 1910–1911-es években is, amikor megtörök az élete, az írása olvasható, imponálóan biztos kezű marad.

Pedig Marie ujjait megégette a rádium. Mivel sem ő, sem Pierre nem ismerte a káros hatásait, éveken át minden védelem nélkül dolgozott több száz flakonnyi radioaktív anyaggal. Ám legendás kezügyessége változatlan maradt. Paullal folytatott viszonyának idején mindvégig, még a botrány idején is, ugyanolyan ügyesen bánt a tolla, mint fizikai laboratóriumának kényes mérőeszközeivel. Ritkán törölt szövegeket, még a pizkozatfüzeteiben is.

Így aztán a húzások nyomban az olvasó szemébe ötletnek. Különösen 1910 májusában, amikor megpróbál kitörölni két nagy kezdőbetűt; az egyik egy elegáns kalligráfijú \mathcal{L} , a második nyomtatott és dőlt \mathbf{B} , amelyet egy összeg követ: „350 frank”.

Az összeget – egy kölcsönt – vajon visszafizették-e? És mit jelent a titokzatos két nagy kezdőbetű, az \mathcal{LB} ? A törlésükhöz grafitceruzát használt. Mintha csak nem akart volna lemondani arról, hogy lássa, amint eltűnnek. Ha a jegyzeteiben törölt egy szót vagy egy mondatot, általában tintát használt, és ezt olyan műgonddal csinálta, hogy lehetetlen kideríteni, mit takart el.

Így aztán ezen az összeadási oldalon is csak a rosszul kitörölt kezdőbetűk látszanak: \mathcal{LB} . És már csak azért is szembeszökőek, mert a betűk mérete négyszer nagyobb, mint ugyanezen az oldalon az I és az M kezdőbetűk, amelyekkel Marie a lányát, Irène-t és önmagát jelöli.

Mi több: mintha csak jelezni akarta volna, mekkora jelentőséget tulajdonít a méltóságteljes \mathbf{B} -nek, többször is kiemelte fekete tintával.

* * *

Ugyanennél a dátumnál, 1910 májusában Marie „hivatalos” kiadási füzetében egy másik törlésen akad meg a szem: „Banquier utcai kiadások”.

Banquier utca: az a cím, ahová – Jeanne ügyvédje szerint – a két szerető elrejtőzött házasságtörő szerelmével.

Marie itt is meggondolta magát. Áthúzta a túl nyilvánvaló szavakat, és a következő sorban a rejtélyes „Egyebek (**B**)” megnevezéssel helyettesítette őket.

Ez a **B** aztán legalább tizenötször visszatér a két füzetben – a piszkosban olykor ugyanazzal az elegáns kalligráfiával, mint május hónapban az \mathcal{L} . Végleg 1911 nyarán tűnik el, akkor, amikor Jeanne ügyvédje szerint Paul és Marie hirtelen kiköltözik a Banquier utcából.

Az tehát vitathatatlan, hogy Marie-nak viszonya volt Paullal. Amely helyileg is behatárolható. És ennek a helynek Marie nagy jelentőséget tulajdonított. Különben miért nagyobbította és vastagította volna meg a **B**-t, mint egy kamasz? És később miért akarta volna oly makacsul kitörölni?

* * *

És mi van az \mathcal{L} -lel, a nagystílű és titokzatos \mathcal{L} -lel, amely a smaragzöld füzetben ott áll a **B** előtt?

Ez a jelzés is nyilvánvaló. Mielőtt egymásba szerettek, Marie mindig „Langevin”-ként emlegette Pault, ahogy a férje és a kis avantgárd kutatócsoport is, amely ott sürgölődött körülöttük.

Ugye Paul-t **P**-vel jelölni lehetetlen volt. Tizenöt évvel korábban, 1895 verőfényes nyarán, amikor ifjú házasként megnyitotta első könyvelési füzetét, ezzel a kezdőbetűvel jelölte Pierre-t. Szó sem lehetett róla, hogy visszatérjen hozzá, ez a halott férfi durva megsérté-

se lett volna. Marie már az 1906. április 19-ei szörnyű baleset után, amely Pierre életébe került – a Dauphine utca sarkán egy szekér alá zuhant, és az egyik kerék szétzúzta a koponyáját –, megtiltotta magának, hogy kimondja a keresztnévét.